

האוכלוסייה בשטחים המוחזקים

בעקבות מלחמת ששת הימים נתאפשרה פגישה בין אוכלוסיות שכנות מבחינה גיאוגרפית, ועם זאת בלתי מוכרות זו לזו. מטבע הדברים התעוררה סקרנות הדדית, מה גם שהחיים בשכנות קרובה הפכו חלק מן המציאות היומיומית.

כ-30 אחוזים מכלל האוכלוסייה בבריטניה, צרפת ואיטליה מהוים בני 0—14 כרבע מכלל האוכלוסייה, ובשוודיה חלקם היחסי קטן עוד יותר — כחמישית בלבד.

מבנה הגילים הצעיר של אוכלוסיות השטחים המוחזקים מוסבר בראש-וראשונה על-ידי שיעורי הילודה הגבוהים. מספר הילדים דות לאלף תושבים הוא 45 לערך, לעומת 23 לערך באוכלוסייה היהודית בישראל, ולעומת שיעורים נמוכים מ-20 לאלף בארצות מערב אירופה.

מספר הילדים הממוצע לנשים נשואות, גרושות או אלמנות בגיל 15—60 היה 6.2 ביהודה ושומרון, ו-5.9 ברצועת עזה וצפון-סיני. נשים בגיל 45—49 (בסוף תקופת הפוריות) ילדו בממוצע 8.6 ילדים ביהודה ושומרון, ו-8.3 ילדים ברצועת עזה וצפון-סיני. כשליש מן הנשים הללו ילדו 11 ילדים ויותר. להשוואה — אומדן הפרייון הכולל (מספר הילדים שיוולדת אשה במשך כל ימי-חייה) אצל אמהות יהודיות בישראל בשנת 1967 היה 3.2 ילדים לאשה, כלומר, רק קצת למעלה משליש ממספר הילדים הממוצע שיוולדת אשה בשטחים המוחזקים במשך שנות ה-פוריות.

שיעורי הפרייון הגבוהים משותפים לנשים מחתכים דמוגרפיים שונים. מתברר למשל כי להשתייכותה של האשה למשפחת פליטים, או לסוג-הישוב של מקום מגוריה — עיר, כפר או מחנה פליטים — אין השפעה שיטתית על מספר הילדים הממוצע לאשה. לעומת זאת נמצא, כמצופה, קשר הפוך בין רמת השכלתה של האשה לבין מספר הילדים שנולדו לה. לנשים שלמדו 9 שנים ויותר נולדו ביהודה ושומרון בממוצע רק 3.3 ילדים, לעומת נשים חסרות השכלה, שילדו בממוצע מספר כפול של ילדים — 6.6 ילדים. ברצועת עזה וצפון-סיני היו ההבדלים גדולים עוד יותר — 2.6 ילדים בלבד בממוצע לאשה שלמדה 9 שנים ויותר, לעומת 6.2 ילדים בממוצע לנשים חס-

על-פי מספר הנפשות — בה נפקדו כ-120 אלף נפש; נפת שכם, השנייה בגודלה — כ-110 אלף נפש; נפות טול-כרם ורמאללה — כ-100 אלף נפש בכל אחת; נפת ג'נין — כ-90 אלף נפש; נפת בית-לחם — כ-67 אלף נפש ונפת ירדן — כ-10 אלפים נפש. ברצועת עזה וצפון-סיני שלוש נפות: נפת חאן-יונס הגדולה ביותר על-פי אוכלוסייתה — כ-180 אלף נפש; נפת עזה — כ-175 אלף נפש; נפת אל-עריש — 34 אלף נפש.

איזור יהודה ושומרון הוא כפרי בעיקרו. כ-56 אחוזים מאוכלוסיית האיזור שוכנת בכפרים קטנים (המונים פחות מ-5,000 נפש), כ-7 אחוזים בכפרים גדולים, ורק כ-26 אחוזים — בישובים עירוניים. בנות הפליטים שבתוך הישובים העירוניים גרים 3 אחוזים מן האוכלוסייה, ואילו במחנות הפליטים שמחוץ להם — רק כ-6 אחוזים מן האוכלוסייה. כלומר: בסך הכל שוכנת במחנות הפליטים פחות מעשירית האוכלוסייה.

משקלם של הישובים העירוניים גדול במיוחד בחלקו הדרומי של האיזור. רצועת עזה, לעומת זאת, היא איזור עירוני מובהק. בישובים העירוניים (כולל ב-מחנות הפליטים שבתוכם) מתגוררים קרוב ל-80 אחוזים מתושבי הרצועה, בכפרים הגדולים רק כ-2 אחוזים, ובכפרים הקטנים — כ-7 אחוזים. במחנות הפליטים — בישובים עירוניים ומחוצה להם — מתגוררת קרוב למחצית, האוכלוסייה. בצפון-סיני — באל-עריש גרו כ-90 אחוזים מכלל האוכלוסייה שנפקדה.

תכונות דמוגרפיות

אוכלוסיית השטחים המוחזקים צעירה ביותר. תר. כמחצית האוכלוסייה שנפקדה היתה בגיל 0—14, ועוד כחמישית — בגיל 15—29. באוכלוסייה היהודית בישראל, למשל, הנחשבת לצעירה אף היא על-פי אמות-מידה בין-לאומיות, מהוים גילאי 0—14 רק

סמוך לסיום המלחמה, בחודש ספטמבר 1967, גערך מפקד אוכלוסין, אשר נועד למנות את מספר התושבים בשטחים המוחזקים, ויחד עם זאת לספק מידע בסיסי, שהיה דרוש להחזרת החיים למסלולם התקין ולתכנון פעולות עתידות. בשלב הראשון נערכה פקידה מלאה, שבה נשאלה כל האוכלוסייה מספר שאלות בסיסיות, כגון השם, המין, המצב המשפחתי, הגיל וכדומה. בשלב השני נחקרה חמישית האוכלוסייה, ולגביה מולאו שאלונים מפורטים, שכללו נתונים דמוגרפיים שונים, פרטים על ההשכלה, תכונות כוח העבודה, תנאי הדיור ותנאי החיים של משקי הבית.

התמונה המצטיירת נכונה איפוא, לנקודת זמן קרובה לסיום המלחמה (ספטמבר 1967). בתקופה שחלפה מאז חלו אמנם שינויים מסויימים בגודלה של אוכלוסיית השטחים ובהרכבה, אולם ביסודו של דבר נשתמרו התכונות הבסיסיות העיקריות.

גודל האוכלוסייה ופיזור הגיאוגרפי

בסך הכל נפקדו בשטחים המוחזקים קרוב למיליון נפש. ביהודה ובשומרון נמנו כ-596 אלף נפש, וברצועת עזה וצפון-סיני כ-390 אלף נפש.

הצפיפות הממוצעת של האוכלוסייה ביהודה ושומרון נמוכה יחסית — כ-105 נפש לקמ"ר בלבד. ברצועת עזה, לעומת זאת, הצפיפות הממוצעת של האוכלוסייה היא מן הגבוהות בעולם — כ-980 נפש לקמ"ר. לשם השוואה — באותה תקופה היתה הצפיפות הממוצעת של האוכלוסייה בישראל כ-136 נפש לקמ"ר.

מבחינה מינהלית נחלק איזור יהודה ושומרון לשבע נפות:

נפת חברון, הנפה הגדולה ביותר באיזור

* כל הנתונים במאמר זה המתחסיים לשטחים המוחזקים שאובים ממידע שנאסף במפקד זה.

אחוז הגברים בגיל העבודה, בעיקר בין הגילים 20—40, שיצאו לחפש תעסוקה מחוץ לשטחים המוחזקים ניכר במיוחד בקרב המהגרים. משום כך יורד משקלם היחסי באוכלוסיה הנותרת, וממילא גדל משקלם היחסי של בני הגיל הצעיר יותר. בכך מוסבר גם מיעוטם היחסי של גברים, לעומת נשים, בפרט בגילי העבודה המובהקים***.

המיעוט היחסי של גברים, בפרט בגילי העבודה המובהקים, הוא קו בולט שני המאפיין את הרכב האוכלוסיה.

ביהודה ובשומרון נפקדו 985 גברים לכל אלף נשים, אולם בקבוצת הגיל 30—44 היו רק 745 גברים לכל אלף נשים, ובקבוצת הגיל 15—29 — 840 גברים לכל אלף נשים. ברצועה ובצפון סיני בלט מיעוטם היחסי של הגברים עוד יותר: באוכלוסיה כולה — 940 לאלף, ובקבוצות הגיל 15—29 ו-30—44 — כ-740 לאלף.

המיעוט היחסי של גברים צעירים חריף במיוחד בכפרים שביהודה ושומרון, כתוצאה מתהליך העיור, שבו משקלם היחסי של הגברים הצעירים היה גבוה ביותר. ברצועה בולט המיעוט היחסי של גברים צעירים במחנות הפליטים. נראה כי הם היו המרכיב העיקרי בהגירה מן האיזור, וכי היתה יציאה של גברים צעירים ממחנות הפליטים לישובים עירוניים.

צעירים באוכלוסיה, ומבנה הגילים ייעשה צעיר עוד יותר. ההגירה גם היא גורם למבנה הגילים הצעיר של אוכלוסיית השטחים המוחזקים.

רות-השכלה. מבנה הגילים היה צעיר עוד יותר, אלמלא התלוו לשיעורי-הילודה הגבוהים גם שיעורי-תמותה גבוהים בקרב התינוקות*.

אומדן תמותת התינוקות** עד גיל 5 ביהודה ובשומרון הגיע ל-21 אחוזים וברצועת עזה וצפון-סיני — ל-22.5 אחוזים. מספרים אלה גבוהים פי שלושה מאשר בקרב ערביי ישראל, וכל שכן בהשוואה ליהודים בישראל.

נראה כי שיפור שירותי הבריאות בשטחים המוחזקים תחת השלטון הישראלי, בד בבד עם מגמת העליה ברמת ההשכלה של האוכלוסיה, יביאו — כפי שאירע בקרב ערביי ישראל — לצמצום מהיר בהיקף תמותתם של תינוקות. סביר איפוא לצפות, כי בשנים הבאות ילך ויגדל כתוצאה מכך משקלם היחסי של הגילאים ה-

* בספרות הדמוגרפית מקובלת ההשערה, כי עצם התמותה הגבוהה של תינוקות היא גורם חשוב לשיעורי ילודה גבוהים.

** אומדן זה נעשה על פי השאלות שנשאלו הנשים הלא-רווקות בגיל 15—60 במפקד האוכלוסין, למספר הילדים שנולדו להם 5 שנים לפני המפקד, וכמה מהם מתו.

*** גם למלחמות שפקדו את האיזור השפעה מסוימת על תופעה זו, ובעיקר ניכר הדבר ברצועת עזה.

המיעוט היחסי של גברים יצר עודף יחסי של נשים בלתי-נשואות*. ביהודה ושומרון היו בגיל 20 ומעלה רק 590 גברים לא-נשואים לכל אלף נשים לא-נשואות, ואילו ברצועת עזה וצפון-סיני רק 530 גברים לא-נשואים לכל אלף נשים לא-נשואות. אפילו בחברה פוליגמית יש ב-מצב-דברים מעין זה כדי לעורר בעיות חברתיות רבות-משמעות. להרכב הגילים הצעיר של האוכלוסיה וליחס המספרי בין המינים נודעת גם משמעות כלכלית חשובה. כמחצית האוכלוסיה סיה הינה מתחת לגיל העבודה. בקרב ה-אוכלוסיה שבגיל העבודה יש מיעוט יחסי של גברים, ואילו הנשים שבגיל העבודה אינן נוטות כמעט להשתתף באורח פעיל בחיים הכלכליים. כתוצאה מתקבל איפוא, כי חלק-האוכלוסיה הפעיל מבחינה כלכלית מצומצם ביותר, והיחס בין נתי-מכים למפרנסים גבוה ביותר. בארצות מפותחות מגיע שיעור השתתפותה של ה-אוכלוסיה בכוח העבודה לכ-40 אחוזים, ואילו בשטחים המוחזקים נמוך שיעור זה מ-20 אחוזים.

רמת ההשכלה

רמת-ההשכלה של האוכלוסיה בשטחים המוחזקים נבחנה על-פי המודד הפורמלי של מספר שנות לימוד בבית-ספר. מודד זה הוא חלקי בלבד, אך הוא מאפשר להשוות בין רמת ההשכלה של קבוצות-האוכלוסיה שונות, ונותן מושג על המגמות הקיימות בתחום רכישת ההשכלה. רק 43 אחוזים מכלל האוכלוסיה הבוגרת (מעל גיל 15) שנפקדה בספטמבר 1967 ביהודה ושומרון למדו בבית-ספר שנה אחת ויותר. מתוך הלומדים כ-70 אחוזים למדו 1—8 שנים, וכ-30 אחוזים — 9 שנים ויותר. בעלי השכלה על-תיכונית שלמדו 13 שנים ויותר היוו כ-4 אחוזים בלבד מכלל בעלי ההשכלה הפורמלית. ברצועת עזה וצפון סיני אחוז בעלי השכלה כלשהי בקרב האוכלוסיה הבוגרת דמה לזה שנמצא ביהודה ושומרון — 42

* בין הילדים ניכר עודף הבנים על בנות, הגם שהילודה מתחלקת באופן שווה, פחות או יותר, בין המינים. ההסבר לכך נעוץ בשיעורי-יתמותה גבוהים יותר בקרב הבנות ומייחסים תופעה זו למעמדה הנחות של האשה במסורת ובחברה הערבית, הגורם לכך שאין הילדה זוכה לאותם טיפול ותשומת-לב להם זוכה הבן.

אחוזים. אולם אחוז אלה שלמדו 9 שנים ויותר מתוך כלל הלומדים היה גבוה במידה ניכרת — כ-46 אחוזים, וגם אחוז בעלי ההשכלה העל-תיכונית היה גדול יותר — כ-7 אחוזים. בשני האזורים קיים הבדל ניכר בין רמת ההשכלה בקרב הגברים לרמת ההשכלה בקרב הנשים. ביהודה ושומרון למדו בבית-הספר 63 אחוזים מן הגברים שמעל גיל 15, ורק כ-26 אחוזים בין הנשים באותו גיל. ברצועת עזה וצפון-סיני למדו 60 אחוזים מן הגברים ו-27 אחוזים בין הנשים. מעניינת העובדה, כי רמת ההשכלה של הפליטים המתגוררים מחוץ למחנות בשני האזורים הייתה גבוהה יותר מזו של לא-פליטים ומזו של תושבי מחנות הפליטים. ביהודה ושומרון מחצית הפליטים המתגוררים מחוץ למחנות למדו בבית-ספר, לעומת 42 אחוזים מתוך הלא-פליטים ומתוך תושבי המחנות. ברצועת עזה וצפון-סיני קטן יותר ההבדל בין הפליטים שמחוץ למחנות לבין הלא-פליטים — 45 אחוזים ו-43 אחוזים בהתאמה למ-דו בבית-ספר; אולם בקרב תושבי המחנות למדו בבית-ספר רק 39 אחוזים. ראוי לציין, כי דווקא בין בעלי ההשכלה ש-במחנות הפליטים ברצועה, חלקם היחסי של אלו שלמדו 9 שנים ויותר גבוה במידה ניכרת — 48 אחוזים, לעומת 46 אחוזים בין הפליטים שמחוץ למחנות, ו-40 אחוזים בקרב הלא-פליטים.

רמת-ההשכלה הגבוהה יותר שנמצאה אצל הפליטים שמחוץ למחנות, נותנת מקום לסברה, כי השכלה מביאה למידה רבה יותר של נידחות, ועל כן פליטים שלמדו יצאו ביתר קלות מן המחנות. תושבי המחנות ברצועה, מאידך גיסא, למדו — כא-מור — מספר שנים גדול יותר, עובדה המשקפת הן את פעילותה הענפה של אונר"א** בתחום החינוך, והן את קשיי הכניסה לשוק העבודה, המגדילים את ה-נכונות ללמוד, שכן אין מפסידיים הכנסה פוטנציאלית.

בחינת רמת-ההשכלה של האוכלוסיה לפי קבוצות-גיל מלמדת על תהליך מהיר של הרחבת ההשכלה. בקרב גברים בני 15—19 עולה אחוז בעלי ההשכלה על 95, ואי-לו בין הגברים המבוגרים יותר בעשר שנים, בני 25—29, האחוז הוא 78 בלבד. עם עליית הגיל פוחת חלקם היחסי של

** סוכנות הסעד והתעסוקה לפליטים של האו"ם.

בעלי השכלה, ובין הגברים בגיל 65 ומעלה רק כחמישית ביהודה ושומרון, וכשמי-נית ברצועת עזה וצפון-סיני, למדו בבית-ספר.

בין הנשים התרחבות ההשכלה היתה מהירה עוד יותר, ואם תימשך בקצב זה גם בעתיד, ייסגר הפער ברמת ההשכלה בין שני המינים תוך שנים ספורות. ביהודה ושומרון למדו בבית-ספר $\frac{2}{3}$ מן הנשים בגיל 15—19, לעומת רבע בלבד מבין הנשים המבוגרות יותר בעשר שנים. ברצו-עת עזה וצפון-סיני היתה ההתפתחות ה-יחסית גדולה עוד יותר, ואחוז הנשים שלמדו גדל פי שלוש תוך עשר שנים — כ- $\frac{3}{4}$ מן הנשים שבגיל 15—19, וכרבע מן הנשים שבגיל 25—29.

הנתונים לעיל מושפעים על-ידי ההגירה בה נטלו המשכילים חלק גבוה יחסי. עוב-דה זו צימצמה במידה מסויימת את חלקם — באוכלוסיה הנתרת — של הלומדים בגילאי עשרים ושלשים. עם זאת, אין ספק כי בשטחים המוחזקים קיים תהליך מהיר של התרחבות ההשכלה, בפרט בקרב נשים.

מוצא האוכלוסיה

בזיהוי מוצאה של האוכלוסיה המתגוררת בשטחים המוחזקים היה עניין מיוחד. ב-ראש-ווראשונה היה בכך כדי לבדוק את מספר הפליטים שעזבו את שטח ישראל בשנת 1948, והמתגוררים כיום ביהודה ושומרון, ברצועת עזה ובצפון-סיני. אם מגדירים כפליטים את כל המשתייכים למשפחות שראשיהן התגוררו בשטח יש-ראל לפני מלחמת הקוממיות, היו ביהודה ושומרון בעת המפקד כ-108 אלף פלי-טים (19 אחוזים), וברצועת עזה ובצפון-סיני — כ-205 אלף פליטים (57 אחוזים). אם נוקטים בהגדרה מצומצמת יותר, הרו-אה כפליטים רק את אלה אשר התגוררו בעצמם בשטח ישראל לפני 1948, קטנים המספרים במידה רבה — כ-46 אלף ביהו-דה ושומרון, וכ-81 אלף ברצועת עזה וצפון-סיני.

מעניין להשוות את ממצאי מפקד האוכ-לוסין עם אומדני אונר"א, שהם המספרים שהיו מקובלים על דעת הקהל הבין-לאו-מית. סמוך למועד המפקד פירסמה אונר"א דו"ח לפיו אוכלוסיית הפליטים ביהודה ושומרון לאחר המלחמה נאמדה ב-311 אלף נפש, וברצועת עזה — ב-317 אלף נפש. גם בהשוואה להגדרה הרחבה שנקט

מפקד האוכלוסין, היו איפוא, אומדני אונר"א גבוהים יותר פי 3 ביהודה ושומרון ופי 1.5 ברצועה. רק חלק מן הפליטים שנפקדו התגוררו במחנות הפליטים עצמם. על-פי ההגדרה הראשונה והרחבה הגיע חלקם ביהודה ושומרון ל-42 אחוזים, ואילו ברצועה — ל-73 אחוזים. במלים אחרות, למעלה מ- מחצית הפליטים ביהודה ושומרון וכרבע מן הפליטים ברצועה התגוררו בעת המפקד מחוץ למחנות הפליטים. התברר גם כי כעשירית מתושבי המחנות אינם פליטים. הנתונים על מוצא האוכלוסיה מספקים גם מידע מעניין על ניידותם הפנימית של תושבי השטחים המוחזקים במשך כעשרים שנה. מתוך האוכלוסיה הבוגרת (בני 15 ומעלה) ביהודה ושומרון, שמוצאה איננו משטח ישראל, 86 אחוזים מתגוררים ב- ישוב שבו נולדו, ועוד 6 אחוזים גרים למעלה מ-21 שנים ביישוב שבו נפקדו. ברצועת עזה ובצפון-סיני מתגוררים כ-3/4 ביישוב בו נולדו, ועוד כעשירית גרים ב- ישוב שבו נפקדו למעלה מ-21 שנה. בשני האזורים איפוא, רק 10—15 אחוזים מאוכלוסיית הלא-פליטים החליפה את ישוב מגוריה במשך כעשרים שנה.

המשפחה ותנאי המגורים

ביהודה ושומרון מנתה משפחה ממוצעת בתקופת המפקד 5.1 נפשות, וברצועת עזה וצפון-סיני — 5.9 נפשות. ללא משפחות של בודדים מנתה משפחה ממוצעת ביהודה ושומרון 5.6 נפשות, וברצועת עזה וצפון-סיני — 6.3 נפשות. להשוואה — משפחה יהודית ממוצעת בישראל מנתה בשנת 1967 — 3.6 נפשות וללא משפחות של בודדים — 4.0 נפשות. הערכים הגבוהים יחסית של ממוצע הנפשות למשפחה הם תוצאה של שיעורי-הפריון הגבוהים, אך במידה לא מבוטלת — גם של הרגלי המגורים של בני המשפחה. הגדרת המשפחה כוללת את כל האנשים הגרים יחדיו בדירה ואוכלים יחדיו את ארוחותיהם. בחברה הערבית נפוצה התופעה של בנים נשואים, לעתים קרובות עם ילדים משלהם, הממשיכים להתגורר בדירת הוריהם, ועל כן נכללים במשק הבית לכל דבר. ראש המשפחה בכ-78 אחוזים מן המקרים הוא גבר, ובשאר — כ-22 אחוזים — אשה. משפחה שבראשה גבר גדולה יותר בממוצע. ביחוד בולט מספר המשפחות

שבראשן נשים במחנות הפליטים ברצועה, שם מהוות הן יותר מרבע מכלל המשפחות. בחלקה מוסכרת התופעה על-ידי יציאת הגברים לעבודה מחוץ לאזור. קרוב לרבע מן הנשים העומדות בראש המשפחה ביהודה ושומרון מסרו כי הן מקבלות באופן סדיר תמיכה מחו"ל, ויש להניח כי במרבית המקרים מדובר בבעלים העובדים מחוץ לאזור והתומכים במשפחה.

במהלך המפקד נאסף מידע על תנאי הדיור של משק הבית. ממוצע החדרים למשפחה ביהודה ושומרון היה 2.0, והוא היה גבוה יותר ביישובים עירוניים — 2.3 חדריים למשפחה, ונמוך יותר בכפרים ובמחנות הפליטים — 1.8 חדריים למשפחה. ברצועת עזה ובצפון-סיני היה ממוצע החדריים למשפחה גבוה במקצת — 2.3 חדריים למשפחה באזור כולו וביישובים עירוניים, 2.0 חדריים למשפחה בכפרים, ו-2.2 חדריים למשפחה במחנות הפליטים.

משפחה ממוצעת ברצועה ובצפון-סיני גדולה יותר מאשר ביהודה ושומרון, ולכן מתקבל, כי צפיפות-הדיור הממוצעת בשני האזורים שוה — 2.6 נפשות לחדר. בהשוואה למשפחות של לא-יהודים בישראל צפיפות הדיור בשטחים המוחזקים נמוכה במקצת. ב-1966 היתה צפיפות-הדיור ה-ממוצעת בקרב משפחות של לא-יהודים בישראל — 2.9 נפשות לחדר.

רמת השירותים בדירות שבשטחים המוחזקים נמוכה במידה ניכרת מזו שבשטח ישראל, והיא אף נמוכה בהשוואה לרמת השירותים בדירותיהם של לא-יהודים בישראל. לגבי פליטים שמחוץ למחנות הצביע המפקד על רמת שירותי-דיור (מטבח, בית-שימוש, מים, חשמל) דומה לזו של הסביבה הנקלטת. ביהודה ושומרון שירותי הדיור אצל משפחות פליטים היושבות בערים מפגרת מעט אחרי זו של משפחות שכנות. לעומת זאת שירותי הדיור של משפחות פליטים היושבות בכפרים עולים על אלה של האוכלוסיה הכפרית בתוכה נקלטו.

ברצועה רמת שירותי הדיור אצל משפחות פליטים מחוץ למחנות נמוכה במעט מזו של משפחות של לא-פליטים ביישובים העירוניים והכפריים כאחד, אולם ההבדלים קטנים בדרך כלל.

הימצאותם של מוצרים בני-קיימא — כמקרה חשמלי, רדיו וטלוויזיה בדירות, משתתף אף היא מודד לתנאי הדיור ורמת החיים. ביהודה ושומרון נמצאות משפחות רבות יותר יחסית, שבדירותיהן רדיו ומק-

רר חשמלי מאשר ברצועת עזה ובצפון-סיני, ולעומת זאת — פחות משפחות שברשותן טלוויזיה. בהשוואה ללא-יהודים בישראל הרמה נמוכה יותר בשלושת סוגי המוצרים, ובפרט כשהמדובר ברדיו. בניגוד להתרשמות המקובלת אחוז משקי-הבית שברשותם טלוויזיה הוא רק 1.8 ביהודה ושומרון, 3.3 ברצועת עזה ובצפון-סיני ו-3.5 בקרב לא-יהודים בישראל (המספר האחרון — לשנת 1966).

ההגירה

ההגירה המתמדת מיהודה ושומרון, וכן ההגירה שהתאפשרה בשנות השישים מרצועת עזה, היו גורם חשוב בקביעת גידולה של האוכלוסיה בשטחים המוחזקים, הרכבה ותכונותיה; במסגרת מפקד האוכלוסין נאסף מידע חלקי בנושא זה. ראשי-משפחות נתבקשו למסור פרטים על בנים ובנות שנמצאו באותה תקופה מחוץ לשטחים המוחזקים. ברור שהתמונה שהתקבלה מוטה כלפי מטה, שכן אין היא כוללת הגירתם של משפחות שלמות, והגירת פרטים שראשי משפחותיהם לא היו בחיים בספטמבר 1967.

שליש מן המשפחות ביהודה ושומרון מסרו כי להן בנים ובנות בחו"ל. למחצית המשפחות הללו היו בן או בת אחת בחו"ל, לכרבע — שני בנים או בנות, ולכרבע — שלושה ויותר. במחנות הפליטים אחוזי-המשפחות אשר להן בנים בחו"ל היה נמוך במקצת מאשר מחוץ למחנות, ואילו באוכלוסיה שמחוץ למחנות רווחה התופעה יורדת במידת-מה בקרב משפחות פליטים.

על-פי המידע שנאסף, כ-25% מן הבנים והבנות שהיו בחו"ל, שהו שם פחות משנה; 40 אחוזים — בין שנה לחמש שנים; 20 אחוזים — בין חמש לעשר שנים; והנותרים — כ-15 אחוזים — שהו בחו"ל יותר מעשר שנים. ראוי לציין, כי קרוב למחצית הבנים והבנות שהיו בחו"ל והשייכים למשפחות שהתגוררו במחנות פליטים, יצאו לשם רק בשנה האחרונה שקדמה למפקד.

כ-40 אחוזים מן הבנים והבנות שהיו בחו"ל נמצאו, על-פי התשובות, בגדה המזרחית של הירדן, ועוד כשליש — בכויית. במדינות לא-ערביות שהו רק כשמינית מכלל השוהים בחו"ל, למעלה ממחציתם — באמריקה. ממחנות הפליטים יצאו בעיקר לגדה המזרחית של הירדן — כ-68 אחוזים מכלל היוצאים — ואילו ממשפ-

בכוויית כ-10 אחוזים ואילו בארצות לא-ערביות שהו כ-8 אחוזים, מרביתם בארצות שבאסיה ובאפריקה. יציאתם של בנים ובנות לחו"ל הושפעה, כפי שניתן לצפות, ממצבה הכלכלי של המשפחה. בקרב המשפחות שלראשיהן היתה עבודה מוצאים באורח יחסי פחות משפחות אשר להן בנים או בנות בחו"ל. כך, למשל, ביהודה ושומרון רק לרבע מן המשפחות שראשיהן עבדו לפני המלחמה היו בנים או בנות בחו"ל, לעומת כ-45

בין שנה לחמש שנים, כ-13 אחוזים — בין חמש ועשר שנים, והנותרים — פחות מ-10 אחוזים — שהו בחו"ל יותר מעשר שנים. גם כאן אחוז היוצאים בשנה האחרונה שקדמה למפקד גבוה יותר בקרב תושבי מחנות הפליטים ונמוך יותר בקרב הלא-פליטים. כ-55 אחוזים מן הבנים והבנות שהיו בחו"ל נמצאו במצרים, ובמיוחד היה חלקם היחסי גבוה בין היוצאים ממחנות הפליטים. בערב הסעודית היו כ-15 אחוזים,

חות של לא-פליטים יצאו בעיקר לכוויית. ברצועת עזה וצפון-סיני מסרו רק 24 אחוזים מן המשפחות כי להן בן או בת בחו"ל; לכ-60 אחוזים ממשפחות אלו היה בן אחד בחו"ל, לכ-25 אחוזים — שני בנים או בנות, ולנותרים — כ-15 אחוזים — שלושה ויותר. אחוז המשפחות שהיו להן בן או בת בחו"ל במחנות הפליטים, בין הפליטים מחוץ למחנות ובין לא-פליטים דומה. 27.5 אחוזים מן הבנים שהו בחו"ל היו שם פחות משנה, קרוב ל-50 אחוזים —

תכונות האוכלוסייה בשטחים המוחזקים ובישראל בשנת 1967 — השוואה

ישראל	ישראל	רצועת עזה	יהודה ושומרון	האזרחים של ג'ולאן 0-14 בפלל האוכלוסייה
בשנת 1967	בשנת 1967	בשנת 1967	בשנת 1967	בשנת 1967
31.0	30.4	50.3	48.3	גברים: 14.0 נשים: 16.4
1015	1061	913	985	בפלל האוכלוסייה שגיל 25 = 44
288	1027	768	722	אחוז האנשים שלמדו בבית-ספר פחות מ-10 אחוזים
83.7	85.1	91.7	93.0	לפחות שנה אחת 9 שנים ויותר
49.2	51.4	59.2	52.6	מספר נפשות פמוצע למשפחה פולל פחדים לא פולל פחדים
3.6	5.9	5.9	5.1	צפיפות הדיוור — פמוצע נפשות לחודר
4.0	6.2	6.3	5.6	אחוז המשפחות שברשותן פקדון חשמלי
1.7	2.9	2.6	2.6	הפועלים לפי ענפי המשק (מתוך הגברים בגיל העבודה)*
82.9	81.0	82.5	84.8	1. הקלאסה
11.3	13.9	13.9	14.6	2. הרחשה
28.8	16.6	13.9	15.1	3. חקלאי
9.5	13.0	9.2	13.6	4. שירותים
50.4	26.5	53.0	34.7	אחוז האוכלוסייה המתגוררת בשירותים עירוניים בשירותים פרימיים במחנות פליטים
83.6	43.2	42.1	25.9	
11.4	56.8	8.8	63.4	
—	—	43.3	9.4	

* בשטחים המוחזקים — גיל 15 ומעלה. בישראל — גיל 14 ומעלה.
 ** הציון צפיפות הדיוור.

המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה; לשטחים המוחזקים — פירוט מפקד האוכלוסין תשכ"ז, 1967.
 לישראל — שנתון סטטיסטי לישראל, מס' 19.

אחוזים מן המשפחות שלראשיהן לא היתה עבודה. ברצועה ובצפון-סיני ההבדלים דומים — 18 אחוזים מן המשפחות שלראשיהן היתה עבודה לפני המלחמה ו-30 אחוזים מן המשפחות שראשיהן היו מוב-טלים. בדומה, ככל שרמת ההשכלה של אבי המשפחה גבוהה יותר, נמוך יותר מספר הבנים והבנות היוצאים לחו"ל. ביהודה ושומרון קרוב ל- $\frac{2}{3}$ מן הנמצאים בחו"ל הם בנים או בנות לראשי משפחה חסרי השכלה, ורק 5 אחוזים בני משפחות שראשיהן בעלי השכלה של 9 שנים ויותר. ברצועת עזה ובצפון-סיני כ-70 אחוזים מן הנמצאים בחו"ל הם בנים או בנות לראשי משפחה חסרי השכלה, וכ-8 אחוזים — לראשי משפחה בעלי השכלה של 9 שנים ויותר.

על ההגירה מיהודה ושומרון ניתן ללמוד פרטים נוספים מהשוואת ממצאי מפקד האוכלוסין של 1967 עם מפקדים קודמים, שערכו הירדנים ב-1952 וב-1961. השוואה כזאת מאשרת הנחה קודמת בדבר ההשתתפות היחסית הגבוהה של גברים בהגירה. בשנות השישים ועד מלחמת ששת הימים היה היחס 720 נשים מהגרות לכל אלף גברים מהגרים. מתוך ההשוואה עולה גם כי ההגירה מת-רכוז בגילים צעירים. גיל ההגירה הממוצע של גברים הוא 17 בערך. ואם מתעלמים מהגירת ילדים למטה מגיל 10, הגיל הממוצע הוא 25. גיל ההגירה הממוצע של נשים הוא 20 בערך, וללא ילדים — 29.

תכונות כלכליות

מבין הגברים בגיל העבודה שנפקדו ביהו-דה ושומרון, עבדו לפני המלחמה, 60 אחוזים, ואילו ברצועת עזה ובצפון-סיני — 55 אחוזים בלבד. אחוז זה נחשב לנמוך יחסית. בין הגברים היהודים בישראל ש-בגיל העבודה עובדים בדרך כלל קרוב ל-70 אחוזים. במיוחד נמצא אחוז נמוך של עובדים בין הגברים בגיל 15—24 — כ-41 אחוזים ביהודה ושומרון וכ-30 אחוזים ברצועת עזה ובצפון-סיני.

ביהודה ושומרון לא היו בתקופה שלפני המלחמה הבדלים משמעותיים בין מצב התעסוקה של גברים שגרו במחנות הפלי-טים לבין מצב התעסוקה של גברים שגרו מחוץ למחנות, ואילו ברצועה היה מצב התעסוקה של גברים תושבי המחנות גרוע יותר במידה מסוימת. בשני האזורים, עם זאת, היה מצב-תעסוקה דומה בקרב גב-

רים פליטים ולא-פליטים מחוץ למחנות — עובדה שיש בה כדי ללמד על קליטתם הכלכלית של הפליטים שיצאו מן המחנות בסביבתם.

ההתחלקות הענפית של תעסוקת הגברים לפני המלחמה היתה שונה בשני האזורים. ביהודה ושומרון בולט משקלם היחסי של העובדים בענף החקלאות, שהיוו 35 אחוזים מכלל העובדים, לעומת כ-24 אחוזים ברצועה ובצפון-סיני. גם חלקם היחסי של העובדים בענף הבניין היה גבוה יותר ביהודה ושומרון — כ-16 אחוזים, לעומת 9 אחוזים ברצועה ובצפון-סיני. ברצועת עזה ובצפון-סיני גבוה במיוחד חלקם של העובדים במסחר ובשירותים — 53 אחוזים מכלל העובדים, לעומת 34 אחוזים ביהודה ושומרון. אחוז העובדים בענף התעשייה והמלאכה נמוך ביותר בשני האזורים — כ-15 אחוזים — והוא משקף את דרגת התיעוש הגבוהה של השטחים המוחזקים. קרוב ל-40 אחוזים מבין המשפחות בשטחים המוחזקים מסרו כי אין להן מפרנס, כמחצית המשפחות מסרו כי יש להן מפרנס יחיד, ובעשירית המשפחות נמצאו שני מפרנסים ויותר. בעניין זה לא נמצאו הב-דלים משמעותיים בין יהודה ושומרון לר-צועת עזה ובצפון-סיני.

האחוז הגבוה של משפחות שאין להן מפר-נס מסביר — ואולי הוא תוצאה של תופעה שכיחה אחרת בשטחים המוחזקים — קבלת תמיכות ממוסדות או מקרובים בחו"ל. ביהודה ושומרון כ-30 אחוזים מן המשפחות נתמכות על-ידי סוכנות הסעד והתעסוקה של האו"ם, כ-14 אחוזים — מקבלות תמיכות סדירות מקרובים שב-חו"ל, וכ-5 אחוזים מן המשפחות מקבלות תמיכות ממקורות אחרים.

ברצועת עזה ובצפון-סיני, אחוז המשפ-חות הנתמכות על-ידי סוכנות הסעד והתע-סוקה של האו"ם גבוה במידה ניכרת — כ-67 אחוזים; תמיכה סדירה מקרובים שבחו"ל מקבלות כ-7 אחוזים מן המשפחות ואחוז דומה של משפחות מקבלות תמיכות ממקורות אחרים.

תחזית לעתיד

ככל שניתן לחזות את הצפוי בעתיד, נראה כי ההתפתחויות העיקריות תהיינה כדל-קמן:

● הריבוי הטבעי יגדל, בעיקר כתוצאה מירידה בשיעורי התמותה. לפיכך, בהיע-

דר הגירה (נטו) מן השטחים המוחזקים, צפוי גידול מהיר של האוכלוסיה. בטווח של 15 שנים תעלה האוכלוסיה ביהודה ושומרון על מיליון נפש, ואילו אוכלוסיית הרצועה כמעט תכפיל את עצמה, ותמנה קרוב ל-700 אלף נפש.

● הרכב-הגילים הצעיר של האוכלוסיה יישמר, ויתכן אף שייעשה צעיר יותר, כתוצאה מצמצום תמותת התינוקות. תהיה מגמה של איוון ביחס המספרי בין גברים לנשים (יגדל מספר הגברים לכל אלף נשים).

● אם לשפוט על-פי המגמות שהסתמנו בשנים שלפני המלחמה, צפויה עליה מש-מעונית ברמת ההשכלה הפורמלית של האוכלוסיה (גברים ונשים גם יחד).

● לא נראה כי יחול בשנים הקרובות שי-פור ניכר מתוך יוזמה עצמית בתנאי הדיור של המשפחות בשטחים המוחזקים, לפחות כל עוד תימשך אירת אי-הוודאות הפולי-טית והכלכלית.

● בתכונות הכלכליות ובמצבה הכלכלי של האוכלוסיה בשטחים המוחזקים צפויים שינויים ניכרים. הקשרים הכלכליים ההול-כים ומתהווים בין אזורים אלה למשק היש-ראלי יביאו לשיפור מצב התעסוקה, לקי-דום טכנולוגי, לצמיחה כלכלית ולהעלאת רמת-החיים.